

Експертні медико-психологічні підходи щодо мінімізації соціально небезпечних кримінальних перверсій та аномалій

Олександр Чернов

доктор філософії, доцент кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності, Національний університет «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України, м. Одеса, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-6038-9479>, e-mail: sanjehan.14@gmail.com

Розглянуто медико-психологічні підходи до мінімізації соціально небезпечних кримінальних перверсій та аномалій. Проаналізовано причини їх виникнення, методи діагностики, терапії, реабілітації та профілактики, а також роль експертної спільноти й міжнародний досвід.

Ключові слова: кримінальні перверсії; аномалії; медико-психологічна експертиза; девіантна поведінка; психотерапія; ресоціалізація; профілактика; рецидив.

Expert Medical and Psychological Approaches to Minimising Socially Dangerous Criminal Perversions and Anomalies

Oleksandr Chernov

The text examines medical and psychological approaches to minimising socially dangerous criminal perversions and anomalies. It analyses the causes of their occurrence, methods of diagnosis, therapy, rehabilitation and prevention, as well as the role of the expert community and international experience.

Keywords: criminal perversions; anomalies; medical and psychological examination; deviant behavior; psychotherapy; resocialisation; prevention; recidivism.

У сучасному світі питання протидії соціально небезпечним проявам злочинної поведінки, пов'язаним з аномаліями психіки або патологічними формами девіацій, надзвичайно актуальне. Суспільство дедалі частіше стикається з феноменами, які не можна пояснити лише правовими або економічними чинниками. У центрі уваги опиняється особистість злочинця, його внутрішній психічний стан, особливості формування поведінкових стратегій та глибинні психологічні мотиви. Саме тому комплексний медико-психологічний підхід виступає сьогодні ключо-

вим у спробах зрозуміти й мінімізувати ризики кримінальних перверсій та аномалій, що становлять значну небезпеку для суспільного порядку.

Якщо звернутися до історії, можна побачити, що ще з античних часів мислителі намагалися пояснити відхилення в поведінці людини. Гіппократ пов'язував агресивні або неприродні дії з порушенням балансу тілесних рідин, середньовіччя пояснювало це одержимістю злими духами, а доба Просвітництва поклала початок більш раціональному підходу, коли поведінкові відхилення почали пов'язува-

ти з особливостями психіки. У XIX столітті італійський кримінолог Чезаре Ломброзо висунув ідею про «злочинця за природою», наголошуючи на ролі біологічних чинників, хоча його концепція згодом зазнала критики. Сучасна наука відмовилась від спрощених теорій і визнає багатофакторність походження кримінальних перверсій, розглядаючи їх як результат взаємодії біологічних, психологічних і соціальних детермінант [1].

Поняття кримінальних перверсій охоплює ті форми відхилень, які мають патологічний характер і можуть безпосередньо призвести до вчинення злочину. Це, наприклад, сексуальні девіації, пов'язані з насильством, садизмом, педофілією, а також агресивні розлади, що проявляються у неконтрольованих вибухах люті чи схильності до жорстокості. До аномалій належать психопатії, глибокі розлади особистості, стійкі деформації емоційно-вольової сфери, які роблять індивіда менш здатним до соціальної адаптації [2]. Злочини, що виникають на ґрунті таких аномалій, відзначаються високим рівнем небезпеки, оскільки мають тенденцію до рецидиву та не завжди піддаються звичайному покаранню або виправленню в пенітенціарній системі.

У сучасних умовах основним інструментом для виявлення та аналізування таких аномалій є судово-психіатрична та судово-психологічна експертизи. Вони дають змогу визначити, чи усвідомлює особа свої дії, чи здатна керувати поведінкою, а також установити наявність психопатологічних симптомів. Експерт не лише

фіксує стан, а й намагається спрогнозувати, наскільки небезпечним для суспільства може бути цей індивід у майбутньому. Це особливо важливо в разі, коли йдеться про застосування примусових заходів медичного характеру, адже такі рішення безпосередньо впливають на баланс між правами людини та безпекою громадян.

Чинники, які зумовлюють розвиток кримінальних аномалій, варто розглядати комплексно. З одного боку, наявні біологічні передумови: спадковість, органічні ураження мозку, дисфункції нейромедіаторних систем, що відповідають за контроль емоцій та імпульсів. З іншого боку, велике значення мають психологічні чинники: травматичні події дитинства, відсутність безпечного емоційного середовища, пережите насильство, відторгнення з боку батьків. Не менш важливими є соціальні умови, такі як життя у криміногенному середовищі, бідність, асоціальні компанії або дефіцит позитивних моделей поведінки. Додатковим рівнем виступає культурний контекст, де толерантність до агресії або стигматизація психічних розладів можуть підсилювати схильність до девіацій. У результаті формується складна система взаємодіючих чинників, яка поступово закріплює патологічні патерни поведінки.

Мінімізація ризиків, пов'язаних із соціально небезпечними перверсіями та аномаліями, передбачає багаторівневий підхід. На ранніх етапах важливо здійснювати діагностику в дитячому та підлітковому віці, оскільки саме в цей період закладаються основи особистісних установок.

Шкільні психологи, соціальні педагоги та дитячі психіатри мають відігравати ключову роль у виявленні тривожних симптомів: агресивності, відчуженості, схильності до жорстокості щодо тварин або однолітків, асоціальних фантазій. Своєчасне втручання дає змогу скоригувати розвиток і запобігти формуванню глибших деформацій.

Важливим напрямом є надання психотерапевтичної допомоги. Сучасна психологія пропонує низку ефективних методів, поміж яких когнітивно-поведінкова терапія, що допомагає людині усвідомлювати свої думки та змінювати деструктивні установки, психодинамічні підходи, спрямовані на роботу із глибинними конфліктами, а також групова терапія, яка створює середовище підтримки. У деяких випадках застосовують методи арт-терапії або тілесно-орієнтованої терапії, які сприяють вираженню пригнічених емоцій і зниженню рівня внутрішньої напруги. Якщо йдеться про тяжкі психічні розлади, застосовують медикаментозну корекцію, що передбачає застосування антипсихотиків, стабілізаторів настрою або анксіолітиків. Така терапія потребує чіткого контролю з боку фахівців, адже поєднання психофармакології та психотерапії дає найкращий результат.

Не менш важливою є соціальна реабілітація осіб, які мають схильність до девіантної поведінки. Вона містить формування адаптивних навичок, створення можливостей для працевлаштування, участь у групах підтримки, ресоціалізаційних програмах для колишніх ув'язнених або осіб

із залежностями. Досвід свідчить, що без соціальної інтеграції навіть найефективніша терапія може виявитися недостатньою, оскільки повернення у криміногенне середовище провокує рецидиви. Саме тому сучасні програми реабілітації передбачають мультидисциплінарну взаємодію: психологи, соціальні працівники, педагоги та юристи працюють разом, створюючи комплексні умови для повернення особи до суспільства.

У багатьох країнах світу питання профілактики кримінальних аномалій вирішується на державному рівні. Наприклад, у Німеччині та Нідерландах діють спеціальні програми для осіб із девіантними сексуальними уподобаннями, де поєднується психотерапія, медикаментозне лікування та соціальний контроль. У США значну увагу приділяють програмам пробації, які дають змогу поєднувати контроль над поведінкою злочинця з його поступовою соціалізацією. В Україні також формується практика впровадження пробаційних програм і спеціалізованих центрів психосоціальної підтримки, проте ця система ще перебуває на етапі становлення та потребує розширення ресурсів.

Водночас експертна спільнота стикається з низкою труднощів. Однією з найбільших проблем є недостатнє фінансування психіатричної та психологічної допомоги, що обмежує доступ населення до якісних послуг. Також бракує висококваліфікованих кадрів, здатних працювати у складних міждисциплінарних командах. Додатковою перешкодою є стигматизація психічних розладів у суспільстві:

багато людей уникають звернення до фахівців через страх осуду або дискримінації. Окрім того, у правозастосовній практиці часто виникають суперечності між медичними рекомендаціями та законодавчими вимогами, що ускладнює реалізацію комплексного підходу.

Перспективи розвитку цієї сфери полягають у впровадженні доказових методів терапії, застосуванні сучасних цифрових технологій для діагностики, розвитку телемедицини, яка забезпечує доступність консультацій навіть у віддалених регіонах, а також у міжнародному співробітництві. Обмін досвідом, участь у спільних наукових проєктах і тренінгах дають змогу адаптувати найкращі практики до національного контексту. У майбутньому можливе навіть розроблення єдиних міжнародних стандартів діагностики та лікування кримінально небезпечних девіацій, що забезпечить однаковий підхід до цієї проблеми на глобальному рівні.

Отже, експертні медико-психологічні підходи є не лише важливим інструментом у мінімізації соціально небезпечних кримінальних перверсій та аномалій, а й фундаментальною основою для формування

безпечного суспільного середовища. Їхня ефективність залежить від інтеграції різних рівнів впливу: від ранньої діагностики до ресоціалізації, від індивідуальної терапії до суспільної профілактики. В умовах зростання складності соціальних процесів лише поєднання медицини, психології та права здатне забезпечити стабільність і безпеку. Мінімізація девіантних проявів потребує не лише професійної роботи фахівців, а й формування загальної культури психічного здоров'я, розвитку емпатії та відповідальності в кожного члена суспільства. Лише так можна створити умови, у яких рівень кримінальних аномалій поступово зменшуватиметься, а правовий простір стане безпечним і гуманним.

Перелік джерел посилання

1. Синєокий О. В. Психолого-правові проблеми кримінальної сексопатології. Вступ до криміноперверсології : монографія. Харків, 2009. 752 с.
2. Морозов О. М. Патопсихологічний аналіз особистості в правоохоронній практиці : монографія. Київ, 2023. 402 с. URL: <https://jurkniga.ua/contents/patopsikhologichniy-analiz-osobistosti-v-pravookhoronniy-praktitsi.pdf> (дата звернення: 14.09.2025).